

RAZGOVOR S TOMISLAVOM ŠKRBIĆEM*

Razgovor vodio
MIHAEL VRBANC

VRBANC: Za početak, ispravite me ako sam u krivu, u filozofskoj djelatnosti primarno ste usmjereni k esteticima, zašto ste odabrali baš to područje, koji su prvi tekstovi i autori koji su Vas okupirali? Je li Vas oduvijek zanimala umjetnost?

ŠKRBIĆ: Potpuno ste u pravu. Moj filozofski interes pretežito je usmjeren prema esteticima, premda sam, također, sklon i drugim tzv. filozofskim disciplinama, primjerice ontologiji ili gnoseologiji. Naime, pokazalo mi se da estetička pitanja i problemi, da tako kažem, ne egzistiraju kao neko zasebno teorijsko područje, nego bitstveno ovise kako o ontologiji ili metafizici, tako i o gnoseologiji, etici, aksiologiji, filozofiji prirode, filozofiji religije itd. „Specijalizacija” filozofijskih disciplina, kao svojevršno podvrgavanje filozofije metodologiji pozitivnih znanosti, tek je, po momu sudu, očitovanje nemoći suvremene filozofije.

Što se tiče odabiranja estetike kao posebnog područja istraživanja, čini mi se da je ta stvar izravno povezana sa sklonošću spram fenomena umjetnosti. To je, takoreći, subjektivni filozofski moment koji me „prati” još od srednjoškolskih klupa. Jednostavnije kazano, oduvijek me privlačio upravo element neposrednosti, estetičnosti umjetnosti i umjetničkih djela. Mišljenje, naime, kao duhovna djelatnost, *volens-nolens*, „ukida” čisto estetski aspekt bića. Stoga me je k sferi estetike kao filozofijske discipline, već na prvoj godini studija filozofije, „pogodilo” i takoreći privuklo, među ostalim, djelo F. Nietzschea *Rođenje tragedije*, i to kako svojom dubinom uvida, tako i zanosnim izričajem misli položenih u tekstu.¹

VRBANC: 2020. godine izašla je Vaša nova knjiga *Ontologija umjetnosti. Estetička misao Ivana Fochta*, koja je ujedno i prva monografija o jednom velikom filozofu i estetičaru Ivanu Fochtu. Recite, kako ste se odlučili baš za njega? Kolika je prisutnost Vaše misli u knjizi, a što baštinjeno na njegovoj?

* Tomislav Škrbić (1970.) diplomirao je filozofiju i etnologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2015. doktorirao je filozofiju na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu s radom *Ontologija umjetnosti Ivana Fochta*. Član je Odjela za filozofiju Matice hrvatske, Slovenskoga filozofskog društva te Hrvatskoga muzikološkog društva. Član je uredništva časopisa *Riječi* i glavni urednik biblioteke *Hermes* Matice hrvatske Sisak. Kao recenzent surađivao je u časopisima *Filozofska istraživanja* i *Arti musices*. Dobitnik je Srebrne povelje Matice hrvatske. Autor je knjiga *Ontologija umjetnosti: estetička misao Ivana Fochta* (Zagreb 2020.) i *Pet kritičkih osvrtâ* (Sisak 2020.), te urednik zbornika radova *Umjetnost i ljepota* (Sisak 2019.).

ŠKRBIĆ: Knjiga *Ontologija umjetnosti: estetička misao Ivana Fochta* ustvari je tekst doktorskoga rada obranjenog 2015. godine, koji je naknadno pregledan i doraden te ljubaznošću izdavača *Naklada Breza*, odnosno g. Bože Dujmovića, pripremljen za tisak. Ovom prigodom još jednom srdačno zahvaljujem mentoru prof. dr. sc. Damiru Barbariću na podršci i pomoći pri izradi disertacije.

Početni su poticaji vezani uz jedan neformalni filozofski kružok koji se održavao u Zagrebu prije više od desetak godina, no odluka o izboru Fochta kao teme istraživanja povezana je, prije svega, s mojom sklonošću prema ontologijskom pristupu umjetnosti.

Zbog monografskog karaktera knjige, pokušao sam se, što je moguće više, distancirati od „vlastitih” misli te na produktivno-interpretacijski način izložiti estetičku misao Ivana Fochta. To, dakako, ne znači da sam se do kraja odrekao kritičko-vrijednosnoga pristupa određenim pitanjima i aspektima Fochtova mišljenja, kao primjerice u slučaju njegova negativnog stava spram Hegelova shvaćanja umjetnosti koji je, premda primjereno utemeljen na tradiciji dijalektičkog materijalizma, čini mi se, donekle, odnosno s obzirom na Fochtovu recepciju Hegela, ograničen. Čitajući opetovano Fochtove spise posvećene Hegelovoj estetici, stekao sam dojam (koji s vremenom postaje sve jači) da Focht ipak nije uspio zahvatiti svu složenost i obuhvatnost Hegelove filozofije. Tako, primjerice, Hegelova misao o nužnosti „ukidanja” osjetilnosti u mišljenju ne implicira krajnju negaciju onoga osjetilnog, ili pak neko „mehaničko” podvrgavanje osjetilnosti, kao niže moći, višim moćima predočavanja i mišljenja (kako izvodi Focht), već prije svega *uzdizanje* onog osjetilnog u više duhovne forme. S druge strane, sebekretanje duha prema apsolutnosti mišljenja kao navlastitom, istinskom bitku, gledano sa stajališta dijalektičko-materijalističke kritike Hegela, predstavlja bitstvenu slabost ili nedostatak Hegelove filozofije, štoviše svojevršno očitovanje apstraktnosti Hegelova idealističkog sistema. No unatoč svim, više ili manje utemeljenim kritikama, valja ipak imati u vidu da je za Hegela, naspram relativne apstraktnosti zrenja i predočavanja, upravo misao i mišljenje ono *najkonkretnije*.

VRBANC: Dijelite li jednaki izričaj o biti umjetnosti i estetici s Fochtom ili je intenzivno i temeljito bavljenje njime čisto odavanje filozofskog poštovanja i prepoznavanje jednog velikog mislioca, te koliko je Fochtovo mišljenje danas aktualno?

ŠKRBIĆ: Mogu reći da se u osnovi slažem s Fochtovim kako temeljnim filozofijsko-estetičkim postavkama, tako i s njegovim poimanjem umjetnosti. Umjetnost, stoga, shvaćam kao objektivaciju duha u materiji (evo nas opet u Hegelovoj blizini koji, primjerice, ljepotu poima kao osjetilno sijanje, osjetilni bitak ideje / duha), dočim u filozofijsko-estetičkom pogledu prihvaćam estetički objektivizam kao metodologijsko polazište, estetički esencijalizam kao ontologijsko polazište te

(estetički) gnoseološki realizam kao spoznajno polazište u pristupanju umjetničko-estetskim fenomenima. U pogledu problematike umjetničkih i estetskih vrijednosti, sklon sam esencijalističkom tumačenju vrijednosti, odnosno stavu da objektivna umjetnička vrijednost proizlazi iz djela, a ne iz estetičke spoznaje / estetskog akta, preciznije kazano objektivna vrijednost umjetničkog djela, tj. estetskog predmeta nastupa tek u slučaju kada predmet „ispunjava svoje određenje”. Smatram, također, da je pitanje umjetničke forme, sukladno Fochtovim stavovima, jedno od najvažnijih filozofijsko-estetičkih pitanja, premda metafizički sklop forma – sadržaj više nije, kako nas upozorava Heidegger u spisu *Izvor umjetničkog djela*, sudbinsko pitanje umjetnosti. K tomu, obuhvatnost i smislenost nacрта strukture estetskoga predmeta (materijalno-fizikalni, predmetno-prikazivački i duhovno-metafizički plan umjetničkog djela), koji je Focht kongenijalno domislio, već me je pri prvome susretu takoreći „ostavio bez daha”. S druge strane, Fochtova su razmatranja modalnosti umjetnosti, posebice kategorije mogućnosti, po momu sudu, svojevrsna potvrda ne samo važnosti nego i izvornosti njegove estetičke misli. Problematika pak onoga prirodno lijepoga, koju je Focht u svojim spisima tek „dotaknuo”, donosi dodatne teorijske komplikacije i prijepornosti koje se, po svemu sudeći, može sagledati i razmotriti jedino iz pozicije jedne cjelovite i smislene filozofije umjetnosti te njoj primjerene estetike prirodno lijepoga.

Na Vaše potpitanje koje se tiče aktualnosti Fochtova mišljenja, odnosno njegove ontologije umjetnosti, mogu dati afirmativan odgovor, i to ne zato što je Focht „moja tema”, nego ponajprije s obzirom na svjetsko-povijesnu situaciju, koja se ne može opisati drukčije doli sintagmom „vladavina apsolutnog nihilizma”. Stoga pretpostavljam da će se „uskoro” pojaviti potreba za još ozbiljnijim propitivanjem pojmova kao što su ljepota, djelo, *aisthesis*.

VRBANC: Čini mi se da je danas estetika, uspoređujući je s drugim filozofskim disciplinama, pomalo zamrla, ako se to tako može kazati. Jedan ste od rijetkih filozofa u Hrvatskoj koji se bave estetikom. Što mislite zašto je to tako, zbog čega se danas, ako smijem tako reći, estetika drži u sjeni? Misлите li da je estetika danas dovoljno ažurna i prisutna u filozofskim studijima na hrvatskim sveučilištima?

ŠKRBIĆ: Sudbina estetike istovjetna je sa sudbinom filozofije. Ukoliko se filozofija kao svojevrsno mišljenje cjeline onoga biti, što znači da filozofija ustvari nema neki posebni predmet istraživanja, povukla iz svoga iskonskoga mjesta i podredila znanosti, utoliko je i estetika kao mišljenje onog lijepog, na neki način, postala „suvišna” u svijetu prepunom ružnoće i besmisla. Suvremena umjetnost, ako se u bitnomu ne varam, pruža podosta primjera za takvu tvrdnju.

Zahvaljujem Vam na konstataciji da sam jedan od „rijetkih filozofa u Hrvatskoj koji se bave estetikom”. No, to je ipak pomalo pretjerana konstatacija,

jer kao što nisam siguran jesam li uopće filozof (ako biti filozof nije drugo doli živjeti u skladu s onim mudrim), isto tako ne mogu ni sa sigurnošću tvrditi da sam u dovoljnoj mjeri znalac u filozofskoj estetici.

S obzirom na to da aktivno ne sudjelujem u sveučilišnome znanstveno-nastavnom pogonu, vjerujem da o „zamiranju” estetike na hrvatskim sveučilištima, zasigurno, imate znatno više spoznaja i iskustva od mene. Ako se estetiku unutar studija filozofije, kako ste primjetili, „drži u sjeni”, onda me takvo stanje stvari odista žalosti. Koliko sam mogao načuti, situacija s nastavom estetike na umjetničkim je akademijama još lošija. Izgleda da je pozicija estetike na našim visokoškolskim ustanovama uskladena s maksimumom: čega nema, bez toga se može.

VRBANC: Pratite li inozemnu akademsku scenu, kakvo je stanje vani na području estetike? Koja su mišljenja u estetici aktualna te kako Hrvatska stoji u usporedbi s njima?

ŠKRBIĆ: Inozemnu „akademsku scenu” pratim tek usputno, ponajviše autore iz njemačkoga govornog područja, ali i autore iz najbližega susjedstva (Slovenija, Srbija). O širini područja istraživanja, mnoštvenosti estetičkih usmjerenja (npr. anestetika) te ozbiljnosti i strogosti, posebice u Njemačkoj, znanstvenog rada, mislim da ovdje, odista, nije potrebno trošiti previše riječi. Stanje u Hrvatskoj, unatoč nekolicini neupitno važnih autora (npr. Damir Barbarić, Milan Galović, Žarko Paić, Mario Kopic), kako ste i sami neizravno intendirali u svomu pitanju, po svemu sudeći nije ni približno istovjetno stanju filozofijske estetike u tzv. velikim europskim nacijama. Kao ilustraciju prethodno navedenih tvrdnji, dozvolite mi samo da Vas podsjetim kako u Hrvatskoj, među ostalim, još uvijek nije prevedena na hrvatski jezik, primjerice, *Estetika* Nicolaia Hartmanna, inače kapitalno djelo filozofijske estetike. S druge strane, Hartmannova je *Estetika* (objavljena 1953. u Berlinu) još 1968. godine prevedena na srpski jezik. O stanju slabosti, nemoći, nezrelosti našega, hegelijanski kazano, narodnoga duha, tj. izostanka svijesti o važnosti duhovnih vrednota koje proizlaze iz vlastite filozofske djelatnosti, svjedoči primjerice i sudbina projekta pod nazivom *Hrvatska filozofija od osnutka modernog Sveučilišta u Zagrebu (1874.) do kraja 20. stoljeća* zagrebačkoga Instituta za filozofiju koji je nedavno odbila tzv. *Hrvatska zaklada za znanost*.

VRBANC: Focht se, ako se ne varam, a ako se varam ispravite me, nije slagao s Hegelovim mišljenjem o prošlom, završenom i krajnjem značaju umjetnosti; tezi o kraju umjetnosti. Kakav je Vaš stav spram Hegelovog mišljenja te spram Fochtove kritike istog. Ima li ta misao danas kakvu „aktualnost”?

ŠKRBIĆ: U pravu ste. Focht se, dakako, nije slagao s Hegelovim određenjem kako mjesta umjetnosti unutar sfere apsolutnog duha, tako i s tezom o prošlosnom značaju umjetnosti. Mjesto umjetnosti unutar sustava apsolutnog duha uvjetovano je, prema Hegelu, prije svega pozicijom onoga osjetilnog, estetskog u hijerarhiji spoznajnih moći, dok prošlosni značaj umjetnosti izravno ovisi o apsolutnom znanju, apsolutnom mišljenju kao „najvišoj potrebi”, najvišem interesu duha, tj. „najvišem određenju” same umjetnosti. S obzirom na sebekretanje duha kao osebusni proces samospoznaje onoga apsolutnog, odnosno općepovijesno stanje svijesti, umjetnost je, dakle, prestala biti najviša potreba duha pa je stoga „za nas nešto prošlo”. To pak ne implicira odumiranje tzv. realne umjetničke produkcije. Smisao prijedora između idealizma i materijalizma sabire se naime kroz pitanje odnosa bitka i mišljenja, tj. odnosa pojedinačnog i općeg, apstraktnog i konkretnog. Tako, primjerice po Marxovu uvidu, idealizam zamijenjuje proces spoznajnog prisvajanja s procesom realnog nastajanja onoga konkretnog. Stoga, prema Fochtu, upravo ljepota, „zahvaljujući svom materijalnom nositelju”, pridaje istini realno biće, dočim je za Hegela umjetnost ipak „otuđenje pojma u osjetilnome”. Spor oko toga je li, primjerice, ono konkretno zapravo mišljenje i misao ili osjetilno biće, stoji dakle u pozadini „idealističko-materijalističkih” prijedora oko bitstva umjetnosti. Kako sam prethodno već napomenuo, skloniji sam, što je naizgled proturječno, idealističkomu pristupu navedenom problemu, premda dijalektičko-materijalističkoj kritici treba, ipak, priznati da je svojim shvaćanjem bitstva onoga pojedinačnog, na neki način, dovela u pitanje Hegelov filozofijski sistem. Aktualnost Hegelove teze o prošlosnom značaju umjetnosti potvrđuje već i sama moderna umjetnost u kojoj, naime, prevladava moment mišljenja, refleksije, autoreferencijalnosti, dok je umjetničko-estetski moment sekundaran, štoviše ono estetsko je u mnogim suvremenim umjetničkim tvorevinama upravo nevažan, suvišan element.

VRBANC: Osim filozofije, u Vašem životu veliku ulogu igra i glazba? Kako nju spajate s filozofijom? Kome dajete prednost, filozofiji ili glazbi?

ŠKRBIĆ: Između filozofije i glazbe odnosno muzike postoji iskonska sveza. Dopustite da Vas ukratko podsjetim, primjerice, na Platonovo određenje filozofije kao *megiste mousiké* (*Fedon*), ili pak na presudnu važnost onog muzikalnog u Platonovu shvaćanju ustroja duše svijeta (*Timej*). Osim, da tako kažem, ontologijske povezanosti, između filozofije i glazbe postoji i gnoseologijska sveza koja se ponajprije očituje u osebusnoj analognosti između onoga umskog i sluha, tj. između mišljenja i slušanja. Kao što, uvjetno kazano, postoji razlika između pukoga i istinskoga slušanja glazbe, isto tako valja razlikovati i „puko”, apstraktno-razumsko mišljenje od produktivno-umskoga mišljenja. Glazba, kao najestetičnija umjetnost, putem

tonova objavljuje ono neizrecivo, dočim filozofija ili umsko mišljenje pokušava ono neizrecivo, bilo na čisto produktivan bilo na način poistovjećivanja, zahvatiti u riječ ili pojam, odnosno „pretvoriti” u ono navlastito.

Teško da bih mogao dati prvenstvo filozofiji pred glazbom, i obrnuto, jer njihov odnos doživljam kao svojevrsno jedinstvo suprotnosti. No, ako se baš moram izjasniti, onda *kao* „filozof” pridajem „prednost” mišljenju, dok mi je *kao* „estetičaru” glazba „ponad” filozofije.

VRBANC: Za kraj, jesu li estetika i umjetnost danas „mrtve” ili je pak pred njima budućnost, te kako ona izgleda u Vašim očima?

ŠKRBIĆ: „Mrtvost” umjetnosti očituje se, među ostalim, i kroz proces sveopće estetizacije svijeta. Isto se tako može govoriti i o svojevrsnoj „smrti” estetike kao sustavnog promišljanja ideje umjetnički lijepog jer je naime ideal ljepote, po svemu sudeći, „protjeran” iz suvremene umjetnosti. Međutim, ukoliko bi umjetnost uspjela izboriti, odnosno uspostaviti sebe samu kao izvornu poetičku djelatnost, tj. kao *stavljanje istine u djelo* ili *udjelovljenje* (ono umjetničko) *istine* (ono filozofijsko) *bića / bitka* (ono sveto), utoliko bi, možda, ponovno zaživjela u punom sjaju.